

ÇİNİ SANATI

Yahya AKSOY

“Çini sanatının notaları lale, karanfil, gül ve sümbüllerdir”

Ödüllü çini sanatçısı Mehmet Gürsoy

Şair Fikret Sezgin sevgiyi toprakla harmanlıyor:

“Seven gözle bakmak dünyaca yorum/Dizimde geceyi uyutuyorum/ Kırış toprak sanıp hor görme beni/ İçimde bir orman büyütüyorum/ Benim sevgilerle açılmış kolum / Sevgiyle kapanır, toprakla değil.”

Mimari bezeme sanatında iç mekân ve dış kütle bezemesinde seçkin ve özel bir yeri bulunan çini sanatı, Orta Asya’dan Anadolu’ya uzanan bir serüvene sahiptir. Sanat tarihinin baş tacıdır. Öteden beri söylenen “Her güzellik sanattır veya her sanat güzelliktir.” Sanatta güzellik, estetik ve biçim esas alınır.

Sarayları, köşkerleri, camileri, türbeleri, medreseleri, kümbetleri, su kemerlerini, kültür merkezlerini, çeşmeleri ve külliyesi süsleyen çiniler, ruhu, benliği ve felsefesi olan

bir yaşam biçiminin aynaları olarak değerlendirilir.

İlk olarak Türkler, Orta Asya’da çini imal etmişlerdir. Orta Asya’daki Kâşân şehrinde dolayı çiniye “Kâşî” denildiği bilinmektedir. Kâşân şehrinde yapılan kazılarda bulunan fırın artıkları ve parça çiniler gösteriyor ki, çini, Türkler tarafından bir sanat olarak değerlendirilmiş ve birbirinden güzel eserler verilmiştir. Orta Asya’daki Hunlar, Karahanlılar, Uygurlar, Gazneliler çini ve seramik sanatını kitabelerden ve binalarda yapı malzemesi olarak kullanmışlardır.

Orta Asya mimarisinde 11.yüzyıldan itibaren yoğunlaşan bezeme sanatları içinde çinicilik, ön planda yerini almıştır. Semerkant, Buhara, Kaşgar, Yesi, Balasagun, Taşkent gibi yerleşim yerlerinde bulunan tarihi yapıların iç ve dış mekânlarında

görülen çini bezemeleri tarihe ışık tutmaktadır.

Ünlü şair A. H. Tanpınar, “Bursa’da Zaman “ şiirinde çinileri betimler:

“...Yüzlerce çeşmenin serinliğinden/ Ovanın yeşili, göğün mavisi/ Ve mimarilerin en ilahisi/ Yeşil Türbesi’ni gezdik dün akşam/Duyduk bir musiki gibi zamandan/ Çinilere sinmiş Kur’an sesini/ Fetih günlerinin saf neşesini...”

Osmanlı çini sanatının iki önemli merkezi vardır. İznik ve Kütahya’dır. İznik’te 13.yüzyıldan itibaren başlayan çini üretimi 17. yüzyıla kadar sürmüştür. 13.yüzyılda üretim yapan ikinci merkez Kütahya’da üretim kısa sürmüştür. 1725 tarihinde Damat İbrahim Paşa’nın gayretleri ile İstanbul Tekfur Sarayı’nda önemli bir çini atölyesi kurulmuşsa da kısa sürede kapanır.

İznik atölyelerinde 16.yüzyılda uygulamaya başlanan kırmızılı *sıraltı* tekniğinde çiniler, 17.yüzyıl içinde atölyeler kapanıncaya kadar sürmüştür. Daha sonra kırmızı sır altının kabarılcı mercan kırmızısı kahverengi rengine dönmüş ve kabarılcılığı azaltılmış. Zamanla tüm renklerde soluklaşmalar görülmüş, renklerde karışmalar olmuş, Çin bulutu ve selvi örgeleri çoğalmıştır. Medine ve Mekke betimlemeleri 17. yüzyıl İznik çinilerine konu olmuş, mavi-beyaz tekniğinde beyaz üzerine koyu mavi ve firuze renkli çiniler üretilmiştir.

Kırmızılı sıraltı tekniğiyle çalışan İznik atölyeleri kapanınca, Kütahya çini üretimi merkezi olmuş ve ünlü gezgin Evliya Çelebi, 1670'de Kütahya'da 34 çini atölyesi bulunduğunu ifade etmiştir. 1718 tarihli fermanla çini üretiminin desteklenmesi istenmiş ve 1710 tarihli fermanla, İstanbul'dan Kütahya'ya 1500 çini levha ismarlandığı ibaresi yer almıştır.

Kahire ve Kudüs gibi merkezlere, Kütahya'da üretilen çiniler gönderilmiş. 17.ve 18. yüzyıllarda Kütahya atölyelerinde üretilen Kâbe betimlemeli özgün panolar öne çıkmıştır. 19. ve 20. Yüzyılda Kütahya'da çini üretimi yeniden canlanmıştır.

17-19.yüzyıllar arasında yapılan, İznik ve Kütahya çinilerinden en değerli örnekleri içeren yapılar arasında, İznik Eşrefzade Rumî Cami (1619), İstanbul çinili Cami (1640), Üsküdar Yeni Valide (1663), Beylerbeyi camisi (1778), Ayasofya I. Mahmut Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Hünkâr Sofası Hamamı, Bayrampaşa Tekkesi, III. Mustafa Türbesi (1773) belirtilebilir (Ayla Ödekan-Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600-1908)-Türkiye Tarihi sf.439).

1994 yılında, ABD Indiana Üniversitesi ile Kültür Bakanlığı iş birliğinde açılan 'Türk El Sanatları Sergisi'ne katılan Ödüllü çini ustası Mehmet Gürsoy başta olmak üzere Kütahya çini ustaları, yaptıkları uygulamalı tanıtımlarıyla aylarca ilgi odağı olmuşlardı.

UNESCO tarafından 2009 yılında "Yaşayan İnsan Hazinesi" ödülü verilen Mehmet Gürsoy, Kütahya çinisini dünyaya tanıtmak için 50 ülkede 72 sergi açtı.

Çiniciliği "göz musikisi" olarak nitelendiren 44 yıllık çini ustası Mehmet Gürsoy, Kütahya'nın tarihi mekânlarından Germiyan Sokağı'ndaki atölyesinde 16'ncı yüzyıla ait desen ve boyama tekniklerini uygulayarak "ateşte açan çiçekler" olarak adlandırılan sanata katkıda bulunuyor.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nün "Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Envanterine" kayıtlı olan Mehmet Gürsoy, AA muhabirine, çiniciliğin Osmanlı'dan miras kalan önemli bir sanat dalı olduğunu söyledi.

Çini bana göre bir göz musikisidir. Bu sanatın notaları da laleler, karanfiller, güller ve sümbüllerdir. Çininin diğer bir anlamı da kıymetli taşların rengini sır altına gizleme sanatıdır. Bu kıymetli taşlar ise mücevher yapımında kullanılan mercandır, zümrüttür, firuzedir, lapistir. Bunların dışında çininin üçüncü bir tarifi daha vardır: Çini, ateşin oyunudur çünkü göz nurunu dökeriz ve 950 derece ateşe veririz, bahıtımıza ne çıkarsa. Türk çini sanatı bütün gönülleri fetheder. Yabancılar çini sanatına ilgi duyuyor"

Çini sanatına başladığı yıllarda 16'ncı yüzyılda kullanılan renklerin olmadığını belirten Gürsoy, "Bütün bu renkleri tek tek hayata geçirdim; mercan kırmızısını, zümrüt yeşilini, lapis mavisini ve firuzeyi... Ecdadımız çini eserleri, mücevher renkleriyle bezemiş." dedi. Gürsoy, çiniciliğin her geçen yıl gelişme gösterdiğine işaret ederek, son dönemde Kütahya'da yapılan eserlerin daha kaliteli ve zarif olduğunu dile getirdi.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nce (UNESCO) tarafından 2009 yılında kendisine Yaşayan İnsan Hazinesi Ödülü verildiğini hatırlatan Gürsoy, "1986 yılında Cum-

hurbaşkanlığı himayesinde vazo, tabak ve pano kategorilerinde çini yarışması düzenlenmişti. Bu yarışmada uluslararası jüri üyeleri üç dalda da ödülü bana layık gördü. 2009 yılına geldiğimizde ise UNESCO beni miras taşıyıcı olarak kabul etti ve çini sanatında 'Yaşayan İnsan Hazinesi' olarak ilan etti." diye konuştu.

Gürsoy, çiniciliğin ecdadın bıraktığı en güzel miraslardan olduğunu anlattı. Bu sanatın inceliklerine değinen Gürsoy, şunları kaydetti:

" "Gürsoy, çini sanatının, esere dokunulduğunda ya da dikkatle incelendiğinde insana pozitif enerji yüklediğini vurguladı. Pek çok ülkede sergilerle Kütahya çinisini tanıtmaya çalıştığını aktaran Gürsoy, "Bugüne kadar Avrupa ülkelerinden ABD'ye, Çin'den Japonya'ya 50 ülkede 72 sergi açtım. Sadece ABD'de 15 sergi açtım. Çeşitli ülkelerde çini sanatıyla ilgili konferanslar verdim. Yabancılar çini sanatına ilgi duyuyor. Sergilere götürdüğüm çiniler kapış kapış satılıyor." ifadelerini kullandı.

Mehmet Gürsoy, çinicilikte yetiştirdiği 50'ye yakın öğrencisinin bu sanatı ülke genelinde halk eğitim merkezlerinde, üniversitelerde öğretilmesini sözlerine ekledi.

İpek Yolu'nda İznik Molası eserinde şair Mehmet Öklü, İznik Çinisi şiirinde şöyle demektedir:

"Buharalı-İznikli ustaların" kâşî" dediği/ Turkuvaz bir evrenin Sinanları görünür/ O firuze, o lacivert, o narçiçeği rüyada/ Yediveren güllerin elvanları görünür/...Toprağa can veren sevgi mimarlarının/ Çağları yoğuran irfanları görünür/ "Camilerin çinisi bitmeden başka işe bakılmaya"/ Diyen padişah fermanları görünür/ Sülüs bir lalezar ferahfeza bir zirvede. "İznik"/ Tarihimin en görkemli zamanları görünür."

Özgün çini sanatı, mercan kırmızısı ve sıraltı tekniği ile sanat tarihine damgasını vurmuştur.